Arkitera Okur-Yazar Serisi Söyleşisi

Söyleşi: Mehmet Berksan (https://www.youtube.com/watch?v=7xDBW2H8PrA)

-Konuğumuz Prof. Dr. Hasip Pektaş. Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Çizgi Film ve Animasyon Bölümü Başkanı; aynı zamanda İstanbul Ekslibris Derneği Başkanı. Türkiye'de ekslibrisin tanınmasında, yaygınlaşmasında çok emekleri olan bir isim. Bugün kendisiyle ekslibris nedir, türleri nelerdir enine boyuna ele alacağız. Aynı zamanda Hasip beyin Ekslibris kitabından ve İstanbul Ekslibris Derneği'nin faaliyetlerinden de bahsedeceğiz. Bu arada, bugünkü yayınımıza soru ve yorumlarıyla katılan izleyicilerimizden 5 kişiye, Hasip Pektaş tarafından isimlerine imzalı olarak Ekslibris isimli kitabı hediye edeceğimizi de hatırlatalım. Hocam hoş geldiniz.

-İlk olarak "Kısaca ekslibris nedir, ne işe yarar? Olmazsa olmazları nedir?" sorusuyla başlamak istiyorum? Kısaca diyorum çünkü farklı türlerine, farklı kullanımlarına birazdan detaylıca değineceğiz.

Ekslibris, kitapların iç kapağına yapıştırılan bir mülkiyet işaretidir. Kitabın tapusudur. Türkçe karşılığı "...nın kitaplığından", "...nın kütüphanesinden". İngilizce karşılığı ise "bookplate"dir. Ama dünyada yaygın olarak "Ekslibris" sözcüğü kullanılıyor. Ekslibrisin tamamen sanatsal kaygılarla yapılması gerekir. Ekslibris sözcüğünün ve adına yapılan kişinin adının yer almasıdır. Bir de boyutta sınırlamanın olmasıdır. Kitap sahibinin ilgisi, beğenisi doğrultusunda yapılır. Yaşayan kişiler adına yapılır.

-Ekslibris'in çok farklı yazılışları var. Ex-libris, exlibris, ekslibris gibi. Ayrıca bookplate diye de adlandırılıyor. Bu farklı yazılışların ve adlandırmaların sebebi ne? Siz hangisini tercih ediyorsunuz?

Aslında ex libris diye ayrı yazılıyor, araya tire koyanlar da var. Evet, 'x' harfi bizim dilimizde yok ama tıpkı Faks, Ekselans, Ekstra, Ekspresyonizm gibi. 'Ekslibris'in de ks ile yazılması kabul gördü. Ekslibris yerine '...nın kitaplığından' yazmak da mümkün ama uluslararası yarışmalarda kimse anlamaz. Kuzey ülkelerinin bazısında bizde olduğu gibi konuşulduğu gibi yazılmakta. Dilde de ekonomiklik esastır. Bitişik yazılması daha doğrudur.

-Ekslibris'in ne olduğuna kısaca değindikten sonra sizin kitabınızdan bahsetmek istiyorum. Ekslibris konusunda çok kapsamlı bir çalışma olan bu kitap, ilk baskısını 1996'ya Yapı Kredi'den sonraki baskılarını ise İstanbul Ekslibris Derneği'nden yapmış. Şu anda 4. Baskısında. Hocam, bu kitabı temin etmek isteyenler nereden alabilirler? Dernek dışında da satıldığı bir kitabevi var mı?

Robinson Crusoe 389 kitabevinde var. Dernek web sitesinde duyurusu var. IBAN numaramıza 40 TL yatırana yolluyoruz..

-Sizin ekslibris ile ilk tanışmanız hangi yıl ve nasıl oldu?

Ekslibrisi, 1984 yılında Belçika'da Sint-Niklaas Ekslibris Müzesi'nin organize ettiği ekslibris yarışmasına katıldıktan sonra ve yarışmayı düzenleyen editör Luc Van den Briele'nin gönderdiği mektup ile öğrendim. Aldığım sanat eğitimine uygun bir alan olması, resim ve grafik tasarım olarak özgür bir anlatım diline fırsat vermesi, yeni ve farklı olması nedeniyle ilgi duydum ve otuzbeş yıldır kendimi bu alana adadım.

-Daha sonraki süreç nasıl işledi? Dernek kurmaya neden karar verdiniz? İstanbul Ekslibris Derneği'nin faaliyetlerine kısaca değinebilir misiniz?

Örgütlü olmak önemlidir. 1997'de 10 kişiyle Ankara'da kurduğumuz dernek, 2007 yılından bu yana İstanbul Ekslibris Derneği olarak etkinliklerini sürdürmektedir. 122 aktif üyesi vardır. Derneğin amacı; özgün ekslibris çalışmalarını değerlendirmek, yaratıcılarını teşvik etmek, ekslibris sanatçılarını, tasarımcılarını, koleksiyoncularını ve kullanıcılarını bir araya getirmek, ekslibris sanatının yaygınlaşmasını sağlamak, ekslibris yoluyla ülkemizi, kültür ve sanatımızı yurt dışında tanıtmaktır.
Bugüne kadar ekslibris adına çok sayıda sergiler yaptık, konferaslar verdik, workshoplar gerçekleştirdik. 2003, 2007, 2010 ve 2018 yıllarında yüksek katılımlı 4 Uluslararası Ekslibris Yarışmaları organize ettik. 2010'da 33. FISAE Uluslararası Ekslibris Kongresini İstanbul'da gerçekleştirdik. Yaptığımız yarışma sergilerini özellikle sanat eğitimi verilen kurumların olduğu 12 ilimize götürdük. Adeta gezici bir okul görevini yerine getirdik. Gururluyuz çok sayıda sanatçımız, tasarımcımız uluslararası yarışmalarda ödüller aldı, sergilere katıldı, ülkemizin sesi oldu. Bugüne kadar 19 Lisansüstü tez yapılması ilginin göstergesidir.

-Ekslibris'in maliyeti nedir? Çok yüksek midir? Gerek kitaplarında kullanmak için kendine ekslibris yaptıranlar, gerekse de farklı ekslibrisleri satın alan koleksiyoncular bu işe çok yüksek rakamlar mı ayırırlar?

Tabii, ekslibrisin bir bedeli var. Çünkü sadece ekslibrisle geçinen sanatçılar var. Özellikle yurt dışında çok yaygın bir piyasası var. Sanatçısı 50 kopya ekslibris için tasarım dahil 300 dolardan başlayıp 1000 dolara kadar ücret talep edebilmeltedir. Bu biraz da sanatçı ile sipariş veren arasındaki bir karar. Ama usta bir sanatçı ile amatör bir sanatçının yaptığı ekslibrisin fiyatı arasında elbette fark vardır.50-100 TL'ye kaşe ekslibris yapan da var.

-Dünyada kaç ekslibris var? En büyük 3 koleksiyon nerede, kaç adet içeriyor? Dünyadaki belli başlı ekslibris müzeleri hakkında bilgi verir misiniz?
*2,5 milyonun üstünde ekslibris olduğunu tahmin edilmektedir. 3.000'e yakın koleksiyon vardır. Sadece Almanya'da 300.000'in üzerinde ekslibrisin var olduğu biliniyor; Almanya'da 1890 yılında askeri görevinden bile ayrılan ekslibris tutkunu Karl Emich, 1895-1906 yıllarında başkanlığını yaptığı derneğine ölümünden sonra 40.000 ekslibrislik bir koleksiyon bırakmıştır. Sayısı bilinmemekle beraber dünyanın en büyük koleksiyonunun İtalyan Gianni Mantero (1897- 1985)'ya ait olduğu belirtilmektedir. Büyük koleksiyonlardan biri de Amerika'da Yale Üniversitesi'ne bağışlanmış olan, Irene Dwen Andrews Pace'e ait 250.000 sayfalık koleksiyondur. Frederikshavn müzesinin **bir milyon** ekslibrisi vardır ve "art-exlibris.net" internet sitesinden 450.000 ekslibrisi paylaşmaktadır. Gutenberg ve Sint-Niklaas Ekslibris Müzelerinin yaklaşık 800.000 ekslibrisi vardır. Amerika, Almanya, Avusturya, Çin, Fransa, İngiltere, İsviçre, Japonya ve Rusya'da da çok sayıda koleksiyoncu vardır. Luc Van den Briele'in 25.000, Benoit Junod'nun 35.000'nun üzerinde bir koleksiyona sahip oldukları bilinmektedir. İstanbul Ekslibris Derneği'nin de 15.000'e yakın ekslibris koleksiyonu var.*

Müzeler, barındırdığı değerlerini gelecek kuşaklara aktaran kültürel kuruluşlardır. Modern müzeciliğin misyonu, toplumu eğitmek, sosyal ve kültürel açıdan gelişmesini sağlamaktır. Eğitimde

etkin olarak kullanılırsa hayal gücünü ve yaratıcılığı geliştirirler. Merakı körükleyen, toplumsal gelişime katkı sağlayan müzelere sadece devlet değil, her kesim sahip çıkmalıdır.
Bilinen 9 müze vardır. Danimarka'da Frederikshavn, Almanya'da Gutenberg, Belçika'da Sint Niklaas, Rusya'da Moskova, İtalya'da Mediterraneo, Çin'de Shanghai Fuxihanzhai, Fransa'da Nancy Kütüphanesi, Bulgaristan'da Ekslibris Merkezi ve Ukrayna'da Odessa Lewych müzeleri en önemli ekslibris müzeleridir. Buna İstanbul da eklenecektir.

-Kitaplarında kullanmak üzere kendine özel bir ekslibrisi olsun isteyen biri ne yapmalı? Kime tasarlatacak? Kime bastıracak?

Ekslibris sanatçısı iki yöntemle ekslibris yapar. Ya sipariş alarak ya da kendince uygun gördüğü kişi ya da kuruluşa bağımsız olarak ekslibris yapar. Adına ekslibris yaptırmak isteyen kitapsever, çalışmalarını beğendiği sanatçı ile iletişime geçip, sipariş verip, ne istediğini öncelikle açıklaması gerekir. Sanatçı, adına ekslibris yapacağı kişinin ilgilerini dikkate alarak taslaklar yapar. Bunu yaparken de sanatsal kaygılarla; bir sanat eseri yaratır gibi, konusuna, kompozisyonuna, biçimine, dengesine, tekniğine özen göstererek çalışır. Beğenilen çalışmayı, istenilen sayıda ve istenilen teknikle çoğaltır.

-Ekslibris koleksiyonu ile ilgilenenler nereden başlamalı? Koleksiyonculara tavsiyeleriniz neler?

Kendi adlarına ekslibris yaptırmakla başlayabilirler. Koleksiyoncular, kendi adlarına ekslibris siparişleri vermenin yanında tanınmış sanatçıların ekslibrislerini satın alarak toplayabilirler. Değiş-tokuş yapabilirler. Koleksiyoncu için ekslibrislerin estetik bütünlüğü, teknik yetkinliği ve resim - yazı ilişkisi önemlidir. Bu küçük baskıların sanatçısı tarafından imzalanmasına, ne zaman, ne kadar sayıda ve hangi teknikle basıldığının belirtilmesine dikkat edilmelidir. Meraklıları https://www.ebay.com ya da https://www.exlibrisforsale.com/ sitelerinde 9 dolardan 45.000 dolara kadar satılık ekslibris var.Alabilirler. 325 dolara Julian Jordanov var. Tanınmış sanatçıların yapıtları koleksiyoncular tarafından en çok aranılan ekslibrisler, müzikle ilgili olanlar ve erotik konuları içerenlerdir. Ekslibrisler, ülkelere, sanatçılara, tekniklere, üsluplara hatta motiflere göre değerlendirilip pek çok meraklısı tarafından toplanmaktadır.

Koleksiyoncular tarafından tercih edilen ve aranan eski tarihli ekslibrislerin fiyatları da değişkendir. Örneğin Max Klinger (1857-1920)'e ait bir ekslibris 300 EURO iken müzayedelerde satılan Samuel Pepys adına yapılmış portre bir ekslibris 775 EURO, William Blake (1757-1827) tarafından yapılmış 170 kopyalık bir set 10.000 EURO'ya alıcı bulmuştur.

Türkiye'de eksikliğini hissettiğimiz en önemli konu koleksiyonculuktur. Ekslibris alanında da koleksiyonculuğun yaygınlaşması beraberinde sanatçı ve tasarımcıların daha fazla ekslibris yapmalarını sağlayacaktır. Talep artarsa ekslibris sanatçısı da, sanatçının üretimini de artar.

-Siz bugüne kadar kaç ekslibris tasarladınız? Müşterileriniz içinde ekslibris koleksiyoncusu mu daha fazla, kitabında kullanacak olan kitapseverler mi?

450'nin üzerinde ekslibris yapmışım. İlkini 1987'de ağaç baskı tekniği ile yapmışım. İkincisi 1988'de Hikmet Şimşek adına yapmışım. Keşke koleksiyonculuk yaygınlaşsa da onlara ekslibris yapsak.

-Kitap içerisinde yer alan, TRT'nin ünlü Pazar Konseri programının unutulmaz sunucusu, orkestra şefi Hikmet Şimşek'in ekslibrisi özellikle ilgimi çekti. Ne zaman, nasıl tanıştınız, fikir nasıl belirlendi? Nasıl kitapları vardı, kaç adet bastırdı, anlatır mısınız?

Hikmet Şimşek, ülkemizin değerlerindendir. Pazar konserlerini biz de kaçırmazdık. Birkaç defa da canlı izledim. Orkestra şefi olarak porte üzerindeki kuşları yönetmesi espirili olur diye düşünmüştüm. Beğendiğini de ifade etmişti. Bu bir sipariş değildi, armağandı.Baskı sayısını hatırlamıyorum. Kitaplığını görmedim ama şüphesiz müzik ile ilgili çok kitabı varmıştır. Bir de Atatürk ile ilgili.

-Kitapta ekslibris için "ülkemizde henüz yeterince tanınmayan bir sanat" ifadesi geçiyor. Bu durum zaman içinde değişti mi? Entelektüel bir ilgi alanı olarak diğer ülkelerde de az tanınmıyor mu?

Toplumun geneli çok bilmiyor. Gençlerin ilgisi yüksek. Ben de 30'lu yaşlarımda öğrendim. O da tesadüfen. İngiltere'de doktora eğitimi görmüş tasarım hocam bile yıllar sonra ekslibrisin ne olduğununu sormuştu. Öğrencilerimin çoğuna ekslibrisi bulaştırmaya çalıştım. Hoca olanlar öğrencilerine öğretti. Okullarda onlarca workshop yaptım. Ortaöğretim öğrencilerine yönelik yarışma düzenledim. Kaynaklık ettiğim, yönlendirdiğim 19 tane tez yazılmışsa ilgi artıyor demektir. Doğduğu yer olan Avrupa'da çocuk doğduğunda ailesinin kütüphanesinde ekslibrisle tanıştı. Bizde de bu kültür zamanla oturacaktır. 3,5 yaşındaki oğlumun daha şimdiden 10'a yakın ekslibrisi oldu.

Ekslibrisin çok bilinmemesi kitap okuma kültürünün yaygın olmamasından da kaynaklanıyor. Ekslibris, kitap ile koşut gelişecek bir alandır. Kitaba ilgi artacak ki ekslibrise ilgi artsın. Kaldı ki kitapla birlikte sanata da ilgi duymayı gerektir. Kitap alan insana ekslibrisi zorla yaptıramazsın, biraz da insanların bu sanatı benimsemesi gerekiyor.
Kitaba ilginin yüksek olduğu ülkelerde ekslibris çok yaygın. Örneğin Rusya. Metroda kitap okuyanların sayısı dikkat çekecek düzeydedir. Sanatı da önemsiyorlar. Ortadoğu ülkelerinde, Arap ülkelerinde pek rastlanmıyor. Avrupa ülkelerinin hepsinde çok yaygın. Yaşamını ekslibris siparişleriyle sürdüren sanatçılar var.

-Ekslibrisi sadece şahısların değil, kurumların da yaptırabileceğini yazmışsınız. Türkiye'de ekslibrisi olan bir kurum biliyor musunuz?

Evet ekslibris yaşayan kişilere ya da kurumlar adına yapılır. Workshop yaptığım okullarda öğrencilerin okulları adına ekslibris yapabileceklerini tavsiye etmişimdir. Ben de Fevziye Mektepleri Vakfı okulları için iki farklı ekslibris tasarladım. Kütüphanelerindeki binlerce kitapta etiket olarak yer almaktadır.

-Ekslibris, kitap sahipleri tarafından kitap içinde bir etiket olarak mı yoksa bir koleksiyon nesnesi olarak mı daha çok kullanılıyor?

Mülkiyet işareti olarak kitaplarda kullanılması daha yaygın. Koleksiyoncular da adlarına yapılmışların bir kısmını kitaplarına yapıştırır, bir kısmını değiş-tokuş yapar, birkaç tane de koleksiyonunda tutar.

-Ekslibris'in hem konu olarak hem de baskı tekniği olarak çok farklı çeşitleri var. Bunlara değinebilir miyiz?

Ekslibrislerin üzerinde mesleklerle ilgili resimler, bitkiler, hayvanlar, manzaralar, nüler ve fantastik örgeler konu olarak yer alabilir. Bu tamamen sanatçının seçimi ile koleksiyoncunun beklentisi ve tercihine bağlıdır. 1960 yılında yapılan bir araştırmada, ekslibrisler konularına göre sınıflandırılınca % 30'unun nü ve erotik, % 20'sinin hanedan arması, % 15'inin manzara, % 15'inin hayvan ve bitki, % 10'unun tipografik, % 10'unun değişik konuları içerdiği görülmüştür.

Ekslibris çoğaltılırsa anlamlıdır; hem kitaplığınızdaki kitaplara yapıştıracaksınız, hem değiş tokuş için kullanacaksınız, üçüncüsü de, çerçeveleyip duvarınıza asacaksınız, ya da serginizde satacaksınız. Baskıresimde kullanılan geleneksel çoğaltma teknikleri ekslibriste de kullanılıyor. Gravür baskı, ağaç baskı, litografi, serigrafi. Bunların yanında ofsetle, bilgisayarla ve fotograf yoluyla da çoğaltılabiliyor.

-Ekslibris, kaşe olarak olmaz mı? Mutlaka kağıta basılmış mı olmalı? Kitap içinde kullanacak birisi için kaşe şeklinde olması daha pratik ve ekonomik değil mi?

Ekslibris elbette kaşe şeklinde de olabilir. Benim de var. Talep edenin belirleyeceği bir tercih. Bazıları sadece işlevini düşünür, bazıları özgün, usta işi, geleceğe kalacak bir aidiyet belgesi ister. Kaşe ekonomiktir.

-Ekslibris kitabın değerini nasıl etkiler?

Şüphesiz değerini artırır. Kitap bir edebiyat objesi. Ekslibris ikinci bir sanat objesi olarak içine giriyor, kitaba değer yüklüyor. Sahibini de özel kılıyor.

-Kebikeç nedir? Ekslibris ile bir ilgisi var mı?

Eskiden el yazması kitapları kurtlardan korumak için kenarına "böceklerin padişahı" olduğu düşünülen "Kebikeç" sözcüğü yazılırmış. Böceklerin, güvelerin kebikeçten korkup kitaplara yanaşmayacağına inanılırmış. Elbette bir temenni. Milli Kütüphane'nin nadir eserler bölümünde gördüğüm kitapların pek çoğu kurtlar tarafından delik deşik edilmişti. Bir ikisinde mutlaka kebikeç varmıştır herhalde.

Barselona'daki bir kitaplıkta kitap içinde "Kim ki bir kitabı sahibinden çalar; ödünç alır ve geri vermez, kitap elinde yılan olsun" dileği yazılıdır. Başka kitaplarda "Eğer sen bu kitabı çalmak istersen / Boğazından asılacağını bilmelisin...", "Herkes ödünç alabilir, fakat centilmen olan geri getirir", Kim bu kitabı izinsiz alırsa / Japon tanrıları tarafından cezalandırılacaktır" gibi dilekler ilginç örneklerdir. 1995'deki bir ekslibris sergisinde görüştüğüm Mengü Ertel, ödünç alanlar geri getirsin diye kitaplarına "Bu kitap Mengü Ertel'den çalınmıştır" yazdığını, dolaylı olarak ekslibris yaptığını söylemişti.

-Osmanlı'da kullanılan mühürler ekslibris sayılır mı?

Mühürler, devlet adamları, kurumlar ve şahıslar tarafından mektuplarda, senetlerde ve evraklarda imza yerine kullanılmıştır. Ve tıpkı bir ekslibris gibi kitaplar üzerinde bir mülkiyet göstergesi olarak da kullanılmıştır. Adını taşıdığı kişiye veya kuruma saygınlık kazandıran bu mühürlerin bazılarında tuğralar ve "Yaradanıma tevekkül ederim." gibi dualar vardır. "Her kitap bir anahtardır." gibi ifadelere de rastlanmaktadır. El yazması kitaplar üzerine basılan mühürler, hırsızlığa karşı önlem olarak düşünülmüş, özellikle vakıflara ait olanlar kaybedilmeyip, satılmayıp, günümüze kadar korunmuştur. Çok el değiştirdiği anlaşılan bazı kitaplarda birden fazla mühür görülmektedir. Bazı

kitaplarda ise çalıntı olduğu belli olmasın diye mühürler silinmiştir. Basılı kitaplarda latin alfabesi ile hazırlanmış mühürler de görülmektedir. Bazılarında ise Latince ve Arapça birlikte kullanılmıştır.